

הישיבה המאתיים עשרים ושלוש (רכ"ג)

ביום כ"ד בניסן התשנ"ה (24 באפריל 1995), בשעה 3.30 אחה"צ, בבית האקדמיה בירושלים.

הנוכחים: החברים ארי אבנר, משה אור, שרגא אירמאי, אהרן אמיר, זאב בן-חיים, משה בר-אשר (יו"ר), גדעון גולדנברג, שולמית הראבן, אברהם טל, דוד טנא, ישראל ייבין, אהרן מגד, אהרן מירסקי, גד בן-עמי צרפתי, מנחם צבי קדרי ויהודה רצהבי;
 החברים-היועצים שמעון זנדבנק, אפרים חזן, יזהר סמילנסקי ושמעון שרכיט;
 המנהל הכללי נתן אפרתי; עובדי האקדמיה עינת גונן, מלכה זמלי, רון אירמאי, גבריאל בירנבאום ויוסי לשם;
 מנכ"ל משרד החינוך, פרופ' שמשון שושני; ד"ר דוד ג'אנר-קלוזנר, ראש תחום פיתוח מוניציפלי בג'וינט ישראל.

- סדר היום:** א. ביקורו של מנכ"ל משרד החינוך באקדמיה
 ב. מילים בשימוש כללי: AIDS, accountability (המשך הדיון)
 ג. ענייני דקדוק: יידוע בשמות צמחים

א. ביקורו של מנכ"ל משרד החינוך באקדמיה

מ' בר-אשר: אנחנו מקדמים בברכה את הא' שמשון שושני, מנכ"ל משרד החינוך והתרבות. קודם לישיבה זו השתתף אתנו הא' שושני בישיבת מועצת המנהלה, ובה הודיע שני דברים: (א) משרד החינוך יקציב בקרוב מאוד תקציב פיתוח לבניין האקדמיה; (ב) יוגדל מספר החוקרים באקדמיה, בעיקר לקידום מפעל המילון ההיסטורי. מובן שהדבר תובע מן האקדמיה תכנון יעדים לפי לוח זמנים מדויק ועמידה בו. אמנם אין זו התחייבות ברורה, אך כל מה שהא' שושני הבטיח עד כה הוא קיים משלם, ועל כך תודתנו.

ש' שושני: ביקורי באקדמיה הוא ביקור היסטורי, שכן מעולם לא ביקר באקדמיה מנכ"ל של משרד החינוך. לעומת זאת שלושה שרי חינוך כבר ביקרו באקדמיה: יגאל אלון, אהרן ידלין וזבולון המר.
 לפני בחינת הבגרות בלשון ואחריה שאלתי כמה תלמידים מבתי הספר מה המקצוע החביב עליהם ביותר, ותשובתם הייתה: לשון עברית. הלשון העברית עדיין אהובה על תלמידי מדינת ישראל.

והערה הקשורה לאקדמיה: האקדמיה הוקמה כחוק, אף שלא נאמר בחוק מי צריך לממן את כל פעולותיה. הביטוי המעשי הוא ביטוי כספי. ויש שתי אפשרויות: או שמכירים ומוקירים מה שנעשה כאן ויש למקום חשיבות, או שהאקדמיה היא מקום זניח שכמה אנשים המשוגעים לדבר עובדים בו.

אני כשלעצמי מחשיב מאוד את האקדמיה, וגם שר החינוך, הפרופ' אמנון רובינשטיין, מחשיב אותה מאוד. לדעתי היא נכס רב חשיבות, והדבר צריך לתת את ביטויו גם בהיבט החומרי: יש להעניק תנאי עבודה הולמים ליושבים כאן. אם יש באקדמיה כמה חוקרים רציניים, צריך לתמוך בהם וכדאי לממן את פעילותם, גם על חשבון דברים אחרים. אני רוצה לגלות כאן סוד הידוע ברבים: יש במדינה כסף, והרבה. ברגע שמגישים תכנית רצינית והמדינה מחליטה שהנושא עומד על סדר היום, נמצא לפתע התקציב. שר החינוך מייחס לעברית חשיבות מרובה. אנחנו נמצא גם לאקדמיה את התקציבים הראויים לה. וכמו שאמר פרופ' בר-אשר: הבטחה כתשלום.

אני מודה לכל חברי האקדמיה ולכל המשתתפים בעבודת האקדמיה. אני חושב שהמוסד הוא מוסד חשוב. אבל אין זה אומר שבני הנוער אינם צריכים לשלוט בשפה זרה נוספת. כל היושבים כאן שולטים שליטה מוחלטת בשתיים או בשלוש שפות לפחות. מצבנו בעברית אינו מזהיר, אך גם אינו גרוע. מה שאנו עושים בחינוך מבוגרים אין לו אח ורע במדינות אחרות בעולם.

מ' בר-אשר: אני רוצה להעיר שהמשימה של הפצת העברית הועברה בעת ייסוד האקדמיה למשרד החינוך. אם יש רצון לשנות את הדבר, אפשר לדון בכך במוסדות המתאימים.

ב. מילים בשימוש כללי: AIDS, accountability (המשך הדיון)

מ' בר-אשר: נפתח את הדיון בשתי מילים בשימוש כללי שנדונו בישיבה הקודמת (ישיבה רכ"ב ביום י"א באדר ב' התשנ"ה, 13 במארס 1995). המילה הראשונה היא AIDS. הפסקנו את הדיון בישיבה הקודמת כדי לאסוף נתונים על השימוש בשפות השונות. המזכירות המדעית מילאה את בקשתנו, אספה נתונים על השאלות הנדונות, וריכזה אותם בהודעה למליאה:

הוועדה למילים בשימוש כללי - הודעה למליאה

AIDS - פְּנֵמֶת (על פי ראשי התיבות: פגיעת נגיפים במערכות תגודות). המזכירות המדעית בדקה איך נקראת המחלה בכמה שפות:

ערבית - AIDS, כבאנגלית;

גרמנית - AIDS, כבאנגלית (משתמשים גם ב-HIV והוגים: הֶאִי־וִי־אֵי);

צרפתית, ספרדית - SIDA, והוגים: סִידָה;

איטלקית - AIDS, והוגים: אֶאִי־דִי־אֶסָה;

רוסית - СПИД (=Синдром Приобретенного Иммунного Дефицита).

ש' אירמאי: במילון למונחי המיקרוביולוגיה החלטנו שלא לתרגם ראשי תיבות כמו DNA ו-RNA. התרגום המוצע למילה איידס מוזר, ואין לו כל קשר מבחינת המשמע לדבר עצמו. HIV בגרמנית הוא שם הנגיף מחולל המחלה, ולא שם המחלה עצמה.

מ' בר-אשר: בצד פְּנֵמַת עלתה גם ההצעה פֶּשֶׁלַת, ועתה נוספת גם הצעתו של הא' אירמאי להשאיר את השם בלעז.

א' טל: השארנו את המילה לְיִזָּר בלעז, וזו דוגמה התומכת בהצעתו של הא' אירמאי שלא לתרגם את המונח.

ש' אירמאי: רציתי להוסיף שמן המילה לְיִזָּר האקדמיה גזרה פועל לְזַר ושם פעולה לְזִרָה.

י' רצהבי: אני חסיד של המינוח בעברית, ואני מסכים שהמונח יהיה מונח עברי לפי שיטת ראשי התיבות. אפשר לקבוע פְּנֵמַת (פגיעת נגיפים במערכות תגודת), ואפשר גם להשמיט את הבי"ת ולקבוע פְּנֵמַת כמו שהוצע.

א' אבנר: אני רוצה להצטרף להצעתו של הא' אירמאי, שלא לחדש מונח עברי. אילו היינו צריכים לחדש מילה לאיידס בשעה שהמונח התחיל להיות רווח, הייתה לנו בררה. היום אין לנו בררה. הכול אומרים איידס, ואם נחדש מונח עכשיו, רק נסיף עוד פגר למערכת הפגרים המצויה במילונים. חבל על ההתבזות ועל המאמץ.

מ' בר-אשר: יש מילים שהצליחו ויש שלא הצליחו. הייתה תקופה שהשתמשו בפֶּיבֶר־קְלוּזִיס, ולבסוף התקבל מונח עברי.

א' אבנר: זו הייתה תקופה אחרת ותנאים אחרים לגמרי.

מ"צ קדרי: אם נחליט שאנו משאירים את המילה איידס, יהיה עלינו להחליט איך לכתבה, משום שיכולים לכתוב גם "עץ", כמו "מוכת עץ"... מכל מקום המילה פְּנֵמַת אינה נראית לי משום שעלולים לקשרה למחלות פנימיות.

ש' הראבן: יש לי התנגדות לכשל, משום שלא ברור למי מיוחס הכשל הזה: למערכת החיסונית או לחולה. עלול להישמע פה שיפוט מוסרי, ואני מציעה להימנע מזה.

א' אבנר: גם המומחים מתנגדים למונח הזה, מסיבות ענייניות לגמרי.

ש' אירמאי: גם טרשת נפוצה היא כשל חיסוני.

ד' טנא: כל שם שנחליט עליו צריך לחשוב מה הצורות שייגזרו ממנו, כגון שם פעולה, פועל ושם תואר. אם לא נעשה כך, לא נוכל לשבץ את המונח שיתקבל. ואשר לכתוב, האם המילה תיכתב ביו"ד אחת או בשתיים?

ג' בירנבאום: בערבית, למשל, הוגים [eds]. אבל בעברית רוב הדוברים הוגים כאן יו"ד עיצורית, ולכן לפי כללי הכתיב שלנו יש לכתוב את המילה בשתי יו"דים.

ש' אירמאי: במונחי מיקרוביולוגיה הוחלט לכתוב RNA או DNA באותיות לועזיות, ולכתוב לצדן את דרך הקריאה בעברית. כך צריך לנהוג גם כאן.

מ' בר-אשר: אינני יכול להסכים לכך. יש הרבה קוראי עברית שאינם בקיאים בקריאה משמאל לימין. אי אפשר לאמץ פתרון של כתיבה באותיות לועזיות.

א' אבנר: פתרון כזה עשוי להתקבל בכתיבי עת מדעיים ובכתיבה מדעית. אבל בכתיבה עממית רגילה, אדם לא יכתוב אותיות לועזיות.

ש' אירמאי: אנחנו צריכים להיות עקיבים בהחלטותינו. לגבי DNA הייתה החלטה לכתוב דנ"א, רנ"א. ההחלטה נדחתה, והוחלט לכתוב DNA ו-RNA באותיות לועזיות.

אני מוכן לשנות את ההחלטה. אני מקבל את ההשקפה של הא' בר-אשר שיש אנשים הבקיאים רק בעברית. לדעתי, יש להתיר את שני הכתיבים: גם ראשי תיבות לועזיים וגם בדרך כלשהי בעברית. אולי די-אן-איי, כפי שהוצע אז ולא נתקבל.

מ' בר-אשר: אין הדברים דומים, שהרי האנגלים קוראים את AIDS כמילה אחת, ולא כשמות האותיות המרכיבים אותה, כמו DNA.

א' חזן: מי שנזקק למונחים DNA ו-RNA הם בעיקר אנשי מקצוע. אולם המילה איידס היא נפוצה יותר, לצערנו, ומצויה בשימוש הציבור הרחב.

הצבעה

בעד ההצעה לקיים את המונח הלועזי - 16

בעד תרגום המונח לעברית - 3

הוחלט לקיים את המונח הלועזי.

ז' בן-חיים: אני חושב שטוב שהוחלט כך. אבל האקדמיה אינה יכולה להתעלם מן השאלה העולה מכך: כיצד כותבים את המילה AIDS במילון האקדמיה? איך מאזרחים את המילה?

מ' בר-אשר: ענייני הכתיב יימסרו למזכירות המדעית. זו תחליט ותודיע למליאה על החלטתה, ואם יבוא ערעור על הכתיב - נחזור ונדון בו.

[הערת העורך: על פי החלטת המזכירות המדעית, תיכתב המילה אַיִדס, ובלא ניקוד: איידס.]

ד' טנא: מבחינה סמנטית הוספנו עוד מילה אטומה ללשון העברית, ואני מצטער על כך.

ג' בירנבאום: המילה כבר קיימת. לא הוספנו דבר.

ש' אירמאי: לאור ההחלטה, אני מבקש שהמזכירות תדון מחדש בשאלת הכתיב של המילים DNA, RNA.

מ' בר-אשר: השאלה תובא לדיון מסודר בוועדת הדקדוק. איננו מעוניינים במחטף. אנו עוברים לדיון בזוג המונחים accountability ו-accountable. בישיבה הקודמת עלו הצעות רבות, כמפורט בהודעה למליאה:

הצעת הוועדה: accountability - מְעֵנוּת; accountable - מְעֵין.
 הצעות אחרות שהועלו בישיבת המליאה האחרונה (רכיב) לשני המונחים:

- מְעֵנוּת; בְּר־מְעֵנוּת
- מְעֵנוּת; מְעֵנִי
- מְעֵינוּת; מְעֵין
- חוֹבַת דְּיוּחַ; חַיֵּב דְּיוּחַ (דְּיוּחַ)
- אַחְרָיוּת דְּיוּחַ; אַחְרָאֵי דְּיוּחַ (דְּיוּחַ)
- ייקבעו שלושה מונחים: אחריות - responsibility; אחריות מענה - answerability; אחריות דיווח - accountability; ועל פיהם התארים: אחראי, אחראי מענה, אחראי דיווח.

ש' אירמאי: יש פה הצעה אחת שהיא פסולה, והיא ההצעה לקבוע מְעֵין ומְעֵינוּת. האקדמיה קבעה שְמְעֵין הוא addressable, היינו דבר שיש לו כתובת, ומְעֵינוּת היא addressability. המונחים האלה תפוסים, ואי אפשר להשתמש בהם לציון accountability. דבר שני: המילה accountable היא בעלת כמה משמעויות. אחת מהן היא 'אחריות', והשנייה 'חייב בדיווח'. באיזו משמעות אנחנו דנים?

ר' אירמאי: אם במשמעות של 'חייב בדיווח', אני מציע דְּיוּחַ.

מ' בר-אשר: אני חושב שיש לאקדמיה בעיה עם הצעות הנשלפות ברגע האחרון. הוועדה יושבת ומגבשת הצעות; אנחנו קיימנו דיון במליאה ועלו ההצעות הללו. אינני מעוניין לעודד העלאת הצעות חדשות בזמן הישיבה. אין אני אומר שהדלת איננה פתוחה להצעות יפות במיוחד, אבל בדרך כלל מוטב למעט בשליפת הצעות.

א' מירסקי: אני מבקש לשאול אם הייתה החלטה של האקדמיה להנהיג את הפועל דָּוָח. אני זוכר שהאקדמיה התירה את השם דָּוָח והתנתה את היתרו בכך שלא ייגזר ממנו פועל.

מ' זמלי (לאחר בדיקה): בישיבת קס"ד-קס"ה בכסלו תשמ"ד הוחלט: "דָּוָח יבוא בלא גרשיים, וממנו הפועל דָּוָח".

א' מירסקי: במציאות שלנו אין מבחינים בין אל"ף לעי"ן, ולא מתוך רשלנות אלא ביודעין. האל"פין והעי"נין הכתובות במילים המקובלות - אי אפשר לשנותן. אבל אם יש לנו צרה כזאת של שני סימנים כתובים הנהגים כהגה אחד, עלינו להימלט ולהינזר מלחדש מילים שיש בהן אל"ף או עי"ן. לו היה פה ללשון, הייתה אומרת: הניחו ידיכם מהאל"פין והעי"נין במילים חדשות. שהרי הדבר הזה יגרום רק שאלות בכתי הספר: כיצד לכתוב, באל"ף או בעי"ן?

א' אבנר: אני רוצה לתמוך בהצעותיה של הגב' הראבן - שהן ההצעות שבשורה האחרונה בהודעה למליאה - בלי להכריע ביניהן. ההצעות הללו אפילו אינן טעונות החלטת אקדמיה, משום שהן הצעות לתרגום. אני בעד הפתרון הזה כיוון שהגיון המיוחד של המונח accountable קיים רק באנגלית. בדקתי את העניין בשפות שונות, עד מקום שיכולתי מגעת. אם יש צורך לפרט את הגיון המיוחד של 'אחראי וצריך לדווח על כך' מוסיפים עוד מילה. זו בעצם נשמת הצעתה של הגב' הראבן. לא כדאי ליצור ניאולוגיזם שהצורך בו מועט מאוד ויש בו שתי סכנות: אחת שלא יתקבל כלל, והשנייה, הקשה ממנה, שזו תיהפך מילה של אפנה במקום 'אחראי'. די לנו ב'הקשר' ובדומותיה, שאירע בהן הדבר הזה.

גב' צרפתי: הסכנה היא מוחשית: אנשים לא יהיו עוד אחראים, אלא רק מְעִינִים. אני תומך בהצעה לקבוע צמד מילים. יש אצלנו פחד לא מוצדק ממונחים בני שתי מילים. כנגד הפחד הזה אני רוצה לציין כי צמד המילים אַחְרָיוֹת מְעַנָּה קצר יותר מן המילה האנגלית האחת accountability.

א' מגד: אני מצטרף לדברי הא' אבנר ותומך בדעתה של הגב' הראבן. אני חושב שְמְעִין אין לה סיכוי להתקבל, משום שלא ימצאו את הקשר בין מְעִין ובין הפועל עָנָה. טוב שיש לנו אפשרות ליצור צירופים כמו אַחְרָיוֹת דָּוָח או אַחְרָיוֹת מְעַנָּה. לפי דעתי אין צורך לקבוע מונח בן מילה אחת.

ש' שרביט: הצורה מְעִין תיצור בלבול, ויקשרו בינה ובין טענות ומענות. יש לבחור בחֹבֶת דָּוָח, חֵיב דָּוָח וכיו"ב.

א' אמיר: העובדה שרק באנגלית יוחד מונח מיוחד ל-accountability היא טעם נוסף להימנעות מקביעת מילה מיוחדת בעקבות האנגלית. יש לנצל כל דרך כדי לשים סייג להתאנגלוזות הזאת.

מ"צ קדרי: אני מצטרף לתומכים בהצעתה של הגב' הראבן. מי יערוב לנו שלא יקשרו את מְעִין ומְעִינות עם מְעֵן? נוכל להסתפק באַחְרִיּוּת. מי שירצה לדייק יותר יציין את גוון האחריות הנדרש.

מ' בראשר: הא' דוד ג'אנר-קלזנר, הנמצא עמנו כאן, הוא בעל ההצעה לקבוע מונח מיוחד. נשמע מה בפיו.

ד' ג'אנר-קלזנר: זו לי הזדמנות אחרונה לשוב ולהסביר את הצעתי. הכוונה הייתה לתאר תכונה טבועה בגוף ציבורי. האסוציאציה לְמֵעַן היא נכונה. מבחינת האזרח המשמעות היא שיש לו כתובת, יש לו למי לפנות, יש לו ממי לדרוש מענה. זה שונה מאחריות דיווח - אחריות לספר מה עשית. המונח הזה צריך לבטא תכונה של גוף. אני לא מפקח מהתאנגלות; אם מאוחר מדי לקבוע מונח עברי לאיידס כי הכול משתמשים במונח הלועזי, בואו נקבע מונח עברי ל-accountability לפני שהכול ישתמשו במונח האנגלי. זה הזמן לקבוע מונח עברי, דווקא עכשיו, כשמערכת השלטון שלנו מתחילה להידרש לכך, ולפני שישתרש המונח האנגלי. בחוגים שאני עובד אתם משתמשים באופן חופשי במילה האנגלית. אבל אני חושב שהמילה הזו אינה מועילה לציבור הרחב, מפני שהיא מילה לועזית, ונוסף על כל צרותיה היא ארוכה. המילה מְעִין היא בעלת זיקות לְמֵעַן ולמְעָנָה, ויש לה גם סיכוי להיקלט על חשבון accountability הלועזית.

י' סמילנסקי: אני תומך בצירוף חֵיב מְעָנָה במקום אַחְרֵאֵי מְעָנָה וכדומה, שהן מילים טעונות וקשות.

מ"צ קדרי: ואיך יהיה השם המופשט?

מ' בראשר: חוֹבַת מְעָנָה.

ג' בירנבאום: אני רוצה לחזק צד אחד בדברי ד"ר ג'אנר-קלזנר: המזכירות המדעית הוצפה בבקשות למילה עברית ל-accountability, בייחוד מחוגי האקדמיה. פנו אלינו אנשי חינוך ואנשי סוציולוגיה, ובהם אנשים שהעברית יקרה להם כמו ד"ר שטאל ואחרים. הם לא הסתפקו בהצעה אַחְרִיּוּת דְוִיחַ, שהצענו להם בעקבות ההחלטה הקודמת של הוועדה למילים בשימוש כללי. ובאמת משתמשים במילה הלועזית accountability. לכן יש צד לשקול קביעת מונח עברי מיוחד לעניין הזה. ייתכן שהוא אפנתי, וייתכן שלא היה בו צורך מלכתחילה - אבל הוא קיים. מה עדיף: שיאמרו accountability או שישתמשו במונח עברי שאינו מוצא חן בעינינו כל כך מבחינת התצורה?

ש' הראבן: אין לי שום התנגדות למונחים חוֹבַת מְעָנָה וחוֹבַת דְוִיחַ; הדברים האלה שקולים. אולם הציבור רגיל כבר לסוגים שונים של אחריות, ויש כאן תבנית מוכרת, ולכן אני מעדיפה להמשיך בתבנית זו ולקבוע אחריות.

מ' אור: מאחר שההצעה חובת מענה, או חובת דיווח עומדת להתקבל, מן הראוי לשאול את בעל ההצעה אם הוא מעדיף חובת דיווח או אחריות דיווח. לגבי הטענה שקיים בעברית צירוף חופשי כזה: אנשי המקצוע אינם רוצים בצירוף חופשי אלא במונח מקביל שיתרגם את המילה הלועזית. המונח המקביל יכול להינתן באמצעות שתי מילים. ולכן רצוי שנקבע מונח מיוחד.

א' חזן: אם נראה את הפקיד החייב דיווח ואת האזרח המצפה למענה, חושבני שיש כאן צורך, גם למען הדיוק וגם למען הסדר הטוב, שייקבע מונח עברי לאנשי המקצוע. גם הוועדה למילים בשימוש כללי ראתה את הצורך הזה לנגד עיניה. נראה לי שאם אנחנו מסכימים על צירוף של שתי מילים לא עשינו הרבה. למונח אחד ברור יש סיכוי רב יותר להתקבל. הצרכים, הן של הביורוקרטיה הישראלית הן של הלשון, מצביעים בכיוון של הצעת הוועדה, מעין. חושבני שראוי לשקול שוב את הצורך הזה.

א' טל: אם אנשי המקצוע רוצים מונח אחד, זה אינו מחייב אותנו לקעקע את צורתה של השפה העברית כדי להמציא כל מיני מפלצות של הרכבת סיומות על גבי סיומות, וכבר דיברנו על זה הרבה פעמים. אני מצר על זה שהרבה פעמים קבענו מילים שצורתן דוחה, מפני שהתאמצנו מדיי. וכמו שאמר הא' אור, צירוף כבול אינו חייב להיות בן מילה אחת. אין שום מניעה להשתמש בחיב דיווח. ויש כאן אספקט נוסף: חיב דיווח הוא מונח שקוף שאין צורך להסביר אותו. את מענות צריכים להסביר!

ג' גולדנברג: הפתרון של חובת מענה נראה לי. למרות כל ההסברים המקצועיים, המילה accountability עדיין עמומה ואינה ברורה. למשל: האם תשובה שהעניין בטיפול עונה על החובה הזו? מה בדיוק צריך לקרות כדי לעמוד בדרישה הזאת, על כך לא קיבלנו תשובה, וכנראה גם לא נקבל. ולכן גם אי אפשר לתרגם את המושג הזה בדיוק. אם אפשר לפתור את הבעיה בלי להמציא מילה חדשה, הדבר עדיף בלי ספק.

ר' אירמאי: בין אחריות לחובה - אחריות היא מונח כללי יותר.

ד' טנא: לפי הציפיות של האזרח הייתי מעדיף 'חובת דיווח'; אבל לו הייתי פקיד, הייתי רוצה שיטילו עליי אחריות ולא חובה. הפקיד אינו אוהב חובות. אנחנו צריכים להחליט לצד מי אנחנו עומדים.

א' אמיר: המקרה של שני הנערים שהתחשמלו בלבנון מספק דוגמה לשימוש במושג accountability. מי האחראי לכך, עד איזו דרגה של קצונה יש אחריות לאסון. אפשר לדבר על חבות. המילה חבות מקובלת היום במגזרים שונים כגון הבנקים. אפשר לחסוך הברה אחת, ולבחור במילה הזאת. שם התואר יכול להיות חב.

מ' בר-אשר: המונחים חבות וחקלות נמצאים כבר בספרות ההלכה, ואינם חידוש.

א' מגד: אני חושב שהמילה accountable מקורה בעברית. היא באה מהתנ"ך מהצירוף 'לבוא חשבון'.

מ' בר-אשר: הא' ג'אנר-קלזנר, לפחות שאלה אחת הייתה מופנית אליך. מה אתה מעדיף: חייב, חב או אחראי?

ד' ג'אנר-קלזנר: מה שאני מעדיף ידוע, והוא שונה מכל ההצעות האלה. אבל אם לא תתקבל ההצעה, אינני יודע איזו מהאפשרויות עדיפה. המונח בא להגדיר את חובתו של השלטון כלפי האזרח היחיד. באנגלית בחרו במונח השאול מתחום החשבונות הכספיים. אין כל בעיה שבעברית נשאל את המונח מתחום אחר, מתחום המענה. אינני מסכים לדברי הא' גולדנברג שאי אפשר להגדיר את המושג בדיוק. הגדרתי אותו.

י' סמילנסקי: אני מבקש להבחין בין חייב לבין אחראי, בין מענה לבין דיווח. לפקיד שמתחמק מדיווח אומרים שהוא חייב מענה.

ש' זנדבנק: מדובר כאן בשני מונחים שונים: answerability ו-accountability. האחד חייב להשיב והאחר חייב לדווח. הפקיד אינו יכול להתחמק משאלה שנשאל. הוא חייב לענות. ההבדל הוא בין משהו יותר כללי, אחריות של אדם, ובין אחריותו במקרה הזה למענה.

א' אבנר: אם הוא אחראי דיווח הוא יכול להטיל את הדיווח הממשי על מישהו אחר, אם הוא חייב דיווח הוא חייב לדווח בעצמו.

גבי'ע צרפתי: יש הבדל ברור בין אחריות דיווח לאחריות מענה. אדם מופקד על מחלקה מסוימת ונתגלתה בה תקלה - עליו לדווח על התקלה גם אם לא נשאל עליה. מענה הוא במקרה שפנו אליו ושאלו על עניין מסוים, ואז חובתו להגיב ולהשיב.

א' מירסקי: לא קיבלתי תשובה לדבריי על הבלבול בין אל"ף לעי"ן.

מ' בר-אשר: הרי אתה יודע שיש עוד ערים נכחדות בארץ הזאת, שיש בהן הגייה של עי"ן. האמירה שלך מבטאת כאב; אבל אנחנו איננו יכולים לקבל שיקול כזה. יש לא מעט אנשים, אפילו בחדר הזה, המבטאים את העיצורים הללו.

א' מירסקי: אנחנו מכניסים בזה מהומה בבתי הספר. הצעתי שהדבר הזה יהיה לאקדמיה לקו ולמשקולת בזמן שהיא קובעת מילים חדשות.

מ' בר-אשר: ההצעה שלך לובשת אופי עקרוני. אם רוצים שהאקדמיה תקבל כנתון את צמצום מספר העיצורים בעברית, אני מציע שלא נדון בזה עכשיו בהקשר של מילה בודדת.

גבי'ע צרפתי: עם כל הידידות וההוקרה לא' מירסקי, טענתו אינה קבילה כלל. משל למה הדבר דומה? לאדם שאומר 'המיטה אינה נוחה, ועל כן איני הולך לישון'. מה שעליו לעשות הוא לתקן את המיטה. הלשון צריכה לקבוע את הכתיב שלה, ולא הכתיב או ההיגוי יקבעו את הלשון. יש משהו פגום בטענה הזאת: אל נקבע מילה זו, מפני שאנשים יבטאוה בשיבוש. המבטא והכתיב טעונים תיקון, ולא הלשון.

ז' בן-חיים: אם תתקבל הצעה שאנחנו קובעים מילה אחת, פירושו של דבר שאנחנו חייבים למצוא את המילה. מהן אפוא ההצעות?

מ' בר-אשר: העברית יכולה לקיים צירוף סמיכות כנגד מילה יחידה, בייחוד כאשר קיים צירוף כזה מקדמת דנא. אם כיוון הדיון יהיה לאמץ מילה אחת, נוכל להקדיש זמן נוסף לבחירת המילה. אני מוכן להתמקד בשאלה הזאת, ומבקש מן החברים להביע דעתם על המילים שהוצעו.

ד' טנא: בעצם מה שהוגש לפנינו הוא השאלה אם לגזור מונחים מן השורש מע"ן או להעמיד צירוף. זו השאלה.

מ' בר-אשר: השורש מע"ן עומד בבסיס המילה מע"ן. בהצעות הראשונות מע"נות כנגד פר-מענות ומענות לעומת מע"ני, אפשר לומר שיש עדיין אשליה שהשורש הוא ענ"י.

ג' בירנבאום: כיוון שאיש לא הציע אפשרות נוספת על מה שהתקבל, אפשר להצביע על האפשרויות השונות אחת לאחת.

ש' אירמאי: אני מעורר שאלה עקרונית: האקדמיה קבעה את מע"ן, מע"נות בשביל addressability, addressable. הוועדה לא ידעה על כך והדבר לא הובא בחשבון. אי אפשר לדון בהצעה בלי לבטל את המשמעות הזאת.

מ' בר-אשר: לשאלה הזאת ניתנה תשובה ברורה: לא קבענו בשום מקרה שכאשר מאמצים מילה לתרגום מונח אחד היא פסולה לתרגום מונח אחר.

ש' אירמאי: ה-addressability הוא אחד המונחים החשובים בתחום המחשבים, שהוא תחום רחב וקרוב לאנשים רבים. פירושו שיש לו כתובת במחשב. אין לזה כל קשר למונח המוצע. אין כאן אחריות אלא ציון עובדה.

ג' בירנבאום: זה אותו דבר בדרך של השאלה.

ד' ג'אנר-קלוזנר: אם יש חשש לבלבול, אפשר לחזור להצעת הוועדה: מע"נות, פר-מענות.

ר' אירמאי: אם מביאים בחשבון שמְעִינֹת תפוסה ורוצים מילה אחרת ל-accountability, אפשר לחזור להצעתִי לבחור שורש אחר. אם יש חובת דיווח על דבר מסוים הרי הוא דְּוִיחַ.

מ' בר-אשר: דְּוִיחַ הוא הדבר שמדווחים עליו ולא חובת הדיווח. נצביע תחילה אם נקבע מונח בן מילה אחת, כהצעת הוועדה, או מונח מורכב.

הצבעה

בעד מילה אחת - אין איש

מ' בר-אשר: עלינו להכריע בין חובַת דְּוִיחַ, חְבוּת דְּוִיחַ או אֲחֵרִיּוֹת דְּוִיחַ.

הצבעה

בעד מילה מן השורש חו"ב - 15

בעד אחריות - 2

בעד חְבוּת - 9

בעד חוּבַת - 8

המונח חְבוּת דְּוִיחַ זכה לרוב קולות.

מ' זמלי: אני מבקשת לומר שהאורח שלנו, איש המקצוע, מרגיש אי־נוחות להביע את דעתו. הוא מעדיף את 'אחריות' על חובת דיווח, המזכירה לו את מס הכנסה. על חובת דיווח לא צריך להצביע, כי זה היה המונח בחשבונאות.

מ' בר-אשר: למה זה טוב לחשבונאות ולא טוב לתחום אחר?

מ' זמלי: משום שאנשי המקצוע טענו שזה לא מספיק להם.

מ"צ קדרי: המונח חְבוּת נכנס גם לתחום הכספים.

ד' ג'אנר-קלוזנר: אני מעדיף לשקול את העניין, ולהתייעץ בחבריי. אבל אם אתה דורש ממני להשיב מיד, בשליפה, אני מעדיף אחריות ולא חובה.

מ' אזר: אולי נשאיר את השאלה פתוחה לחוות דעתם של אנשי המקצוע: הלוא מבחינת העברית אין הבדל אם נקבע חובת דיווח או אחריות דיווח. אם אנשי המקצוע מעדיפים מונח אחד על האחרים, אין סיבה להתנגד להם.

מ' בר-אשר: אני חושב שיש היגיון בהצעה הזאת, אני מוכן שנחזור בנו מן ההצבעה, ונשאיר את השאלה לאנשי המקצוע. אם יקבלו את החלטתנו שלא לקבוע מילה מיוחדת למונח, נניח להם לבחור בין חֹבֶת דְּוִיחַ, חֶבֶת דְּוִיחַ או אֶתְרִיּוֹת דְּוִיחַ.

א' אבנר: אני רוצה לתקן את הצעתו של הא' אור תיקון קל. כיוון שכל הצירופים כשרים מבחינת הלשון, נציע את כולם לשימוש ויבחרו הבוחרים במה להשתמש.

מ' בר-אשר: אני מצפה שהא' ג'אנר-קלזנר ישלח אליי בתוך זמן סביר מכתב המפרט את דעתם של אנשי המקצוע, ועל פיו יוחלט באיזה מונח לבחור. תישלח הודעה לחברים על ההחלטה.

[הערת העורך: הא' ג'אנר-קלזנר כתב לנשיא האקדמיה ביום 3 במאי 1996: "לדעתי, [...] הפתרון הטוב יותר הוא להמליץ על הצירוף אֶתְרִיּוֹת דְּוִיחַ ותו לא. מוטב להשאיר את העניין פתוח ככל האפשר ולראות כיצד יתפתחו שפת הרחוב והשפה מקצועית בלא מונח מיוחד".]

בעקבות הודעה זו התקבל הצירוף אֶתְרִיּוֹת דְּוִיחַ - **accountability**.

ג. ענייני דקדוק: יידוע בשמות צמחים

מ' בר-אשר: אנחנו עוברים לענייני הדקדוק. השאלה העומדת לדין הגיעה לוועדת הדקדוק מן הוועדה לשמות צמחי ארץ ישראל. ועדת הדקדוק החליטה להעביר את השאלה לדין במליאה.

ועדת הדקדוק - הודעה למליאה

יידוע בשמות צמחים שהם צירופים המציינים איבר של בעל חיים וכיו"ב

מבוא

השמות העבריים של הצמחים מורכבים משני חלקים: **שם הסוג** (השם הראשון) ו**שם הלוואי** (המגדיר את המין). לדוגמה: כלנית מצויה, אספסת הכתרים. לעתים שם הלוואי הוא שם תואר (כמו בדוגמה הראשונה) ולעתים שם הלוואי הוא שם עצם (כמו בדוגמה השנייה). כאשר שם הלוואי הוא שם תואר, אין שם העצם מיודע בדרך כלל. אולם כאשר שם הלוואי הוא שם עצם, שם הצמח מיודע. מבחינת השימוש עדיף ששם הצמח יהיה לא-מיודע, כדי להשאיר אפשרות ליידוע הפרט.

לפני ועדת הדקדוק הועמדה השאלה הזאת:

1. שם של סוג שהוא צירוף המציין איבר של בעל חיים או צירוף אחר שיש לו משמעות כללית - האם השם צריך לבוא ביידוע (כדי להבחינו מן המונח הכללי) או אפשר שיבוא בלא יידוע? הנה כמה דוגמות:

 - זנב-העקרב או זנב-עקרב
 - כף-העוף או כף-עוף
 - כובע-הנזיר או כובע-נזיר
 - ארבע-הכנפות או ארבע-כנפות.

שתי הצעות זכו לתמיכה בוועדת הדקדוק:
 א. השמות מן הסוג "זנב-עקרב" יהיו בלי יידוע.
 ב. היידוע הוא עניין של סגנון, ולכן ההחלטה אם ליידע או שלא ליידע נתונה לוועדה המקצועית.
 בישיבת הוועדה היו הדעות שקולות, ולכן הועברה השאלה להכרעת המליאה.
 2. אם יותר ליידע את השמות האלה, יהיה צריך להחליט מה דין היידוע של שם הלואי. לדוגמה: **כף-העוף המנוצה** או **כף-העוף מנוצה**.

הנה החלטות שכבר התקבלו בעניין דומה בישיבת המליאה ס"ו:
 1. בשמות המורכבים מצירופי סמיכות, כשהסומך שם עצם פרטי, שאינו טובל ה"א הידיעה, לא תבוא בו ה"א הידיעה אפילו כשהוא מיודע, כגון **גרפיל אלנבי**, ישימונית **תמנע**. אם השם הפרטי נושא מעצם טיבו ה"א הידיעה (הירדן, הנגב), ה"א הידיעה נשארת צמודה אליו אפילו כשאינו מיודע (ביידוע הפרט): **דרור הירדן**, **צבי הנגב**. שם פרטי מסוג זה, ה"א הידיעה נשארת צמודה אליו בכל המצבים, ואפילו בא אחריו שם תואר לא מיודע: **ורד הָראובני מצוי** (על שם אדם ששמו הָראובני בה"א), **אורן הָעי גבוה** (על שם מקום הָעי בה"א).
 2. בשמות המורכבים מצירופי סמיכות יהיה שם הפרט בלא ה"א הידיעה: **כלבים**, **נחש-מים**, והוא הדין בבוא שם מעין זה בצירוף שם תואר: **כלבים מצוי**. שם הסוג הוא בה"א הידיעה: **כלב-הים**, **נחש-המים**, כשם ששאר שמות הסוג מיודעים: **הכלב**, **העורב**.
 3. שמות שיש בהם לוואיתואר יבואו בלא ה"א הידיעה אם אין השם מיודע (ביידוע הפרט): **צבי ישראלי**, **גרפיל דרומי**, **עורב אפור**.

ג' בירנבאום: מוקד השאלה הוא בשמות של צמחים שהם צירופים. יש נטייה אצל אנשי המקצוע ליידע צירופים כאלה, כגון **זנב-העקרב**. אולם בכך טמונה בעיה, כי אם אנחנו הולכים בדרך הזאת ומיידעים תמיד צירוף כזה, אנחנו מונעים מעצמנו את האפשרות ליידע אותו בהקשר ספציפי. ועוד: אם אני רוצה להביע את חוסר היידוע של השם, אין לי אפשרות. כמו כן אינני יכול להבחין בין מיודע ללא-מיודע.
 דבר דומה קרה לחבר הכנסת הידוע. כנסת יש לנו רק אחת, ולכן לכאורה צריך תמיד להגיד חבר הכנסת. אבל מה נעשה כשאנחנו רוצים להגיד חבר כנסת אחד, לא מיודע? בשנות החמישים התנגדו לביטוי "חבר כנסת", ויש על כך תיעוד, אבל אחר כך התקבל הביטוי, משום הצורך להביע את הצורה הלא-מיודעת.
 היא השאלה העומדת כאן: האם הצורה הלא-מיודעת תהיה **זנב-עקרב**, וביידוע **זנב-העקרב**, או שתמיד תבוא הצורה המיודעת **זנב-העקרב**, ואי-אפשר יהיה ליידעה.
 השאלה השנייה תלויה בשאלה הראשונה: אם יותר ליידע את שם הסוג, מה דינו של הלואי.

מ' אזר: השאלה אינה מצטמצמת לעניין היידוע בלבד. האם נתן מישהו את דעתו לשאלה מה תהיה צורת הרבים של **זנבות העקרבים האלה**? מי שטבע את המונחים מגמתו הייתה לקבוע את שם הסוג. מדובר פה בצירוף כבול, אידיומטי, שאין מרבים אותו ואין מיידעים אותו. אם רוצים בכל זאת לרבות, אפשר לומר שני **זנב-העקרב**, בלי לרבות את שם הצמח.

ג' בירנבאום: מוטב שנתמקד בעניין היידוע, ולא בעניין הרבים.

מ' אזר: זו אותה הבעיה. המילון עשוי לרשום מילה הבאה תמיד בצורת הרבים, כגון אופניים. אם אדם רוצה לרבות, הוא יאמר בדרך עקיפה: שני זוגות אופניים. אם מדברים על צירוף כבול בדרגה פחותה, אפשר עקרונית להוסיף לו יידוע, כשם שאפשר גם לרבות את הנסמך. כשאנו באים לקבוע את הצירופים האלה, עלינו לתת את דעתנו לשאלה אם הם יהיו צירוף כבול מן הדרגה העליונה שאין משנים בו דבר, ואז היידוע הוא עניין של סגנון; הוא צריך להיקבע בוועדה המקצועית ולהירשם במילון, ולעולם אין משנים אותו. אין שום בעיה לומר, למשל, 'שני כף-העוף' כשהכוונה היא לשני פרחי 'כף-העוף'. בלשון מדוברת אפשר לנקוט לשון מקוצרת כזאת, כשם שאפשר לומר 'שני אופניים' במקום 'שני זוגות אופניים'.

ג' בירנבאום: הוועדה מרגישה שהשמות האלה טרם נקבעו סופית, ויש עדיין אפשרות ליידעם או שלא ליידעם. לכן הפנתה אלינו את השאלה. האם תמליץ לוועדה על הצורה המיודעת או על הצורה שאינה מיודעת, או שאתה מעדיף שאנשי הוועדה יקבעו לפי טעמם?

מ' אזר: הייתי מעדיף שהצירוף יהיה בה"א הידיעה, מפני שהצירופים האלה באים להביע את הסוג.

ג' בירנבאום: 'כלב' הוא שם הסוג, ובכל זאת לא תכתוב במילון 'הכלב'.

מ' אזר: אסביר את דבריי: בדרך כלל ההבדל בין הסוג והפרט אינו עניין למילון, אלא עניין דקדוקי-סמנטי-פרגמטי. אותה המילה, פִּית, משמשת להבעת הפרט כמו להבעת הסוג. קורה לפעמים שהשפה מייחדת צורה מיוחדת לסוג בלבד, כשם שיש מילים המופיעות רק בצורת הרבים, או מילים המופיעות רק בצורת היידוע. כאשר הצורה מיוחדת להבעת הסוג בלבד, היא תבוא בדרך כלל מיודעת. כל שכן בסוגי הצמחים שאנחנו דנים בהם; צירוף כזה טבעי לו שיבוא מיודע. הבעיה מתעוררת כאשר מתכוונים לִפְרֵט, ואדם מעוניין לקנות פרח אחד או שני פרחים מסוג מסוים. הדרך הטובה היא לומר במקרה כזה במפורש 'שני פרחים מסוג זנב-העקרב', ולא לקצר ולומר 'שני זנב-העקרב' או 'שני זנב-עקרבים'.

מ"צ קדרי: עקרונית מדובר במונחים שאין להם צורת יידוע, או שיש להם רק צורה מיודעת. הצירופים האלה אינם מקבלים את היידוע ואת צורת הרבים. צריך רק להחליט אם צורתם הקבועה תהיה מיודעת, ואכן נראה לי שהצורה המיודעת עדיפה. בעיה דומה קיימת בשם כמו "פרת משה רבנו", שהוא מיודע מטבעו, ואי אפשר לשנות אותו בנטייה. זה מונח בעל צורה קבועה, כשם שאומרים "שני יוסי בן יוסי" ולא 'שני יוסי'.

א' אמיר: אני מציע שנבדיל בין מעשי הבורא ובין מעשה בני אדם. מה ששייך לכלינו אנו, בני האדם, כגון טלית קטן או ארבע כנפות - יבוא בלא יידוע. אבל מה ששייך למעשי הבורא, כגון צמחים ובעלי חיים - נקבע שיש ליידע אותם.

ש' זנדבנק: אני תומך בקביעת צורה לא-מיודעת כשם הסוג, משום שיידוע גורם דר-משמעות. מי שאומר "זנב-העקרב צמח בגינה" - האם כוונתו לסתם צמח מן הסוג הזה, או לאותו הצמח שצמח שם בשנה שעברה?
היידוע גורם גם סרבול גדול, כגון במשפט: "ראיתי כף-העוף המנוצה קטן גדל בגינה". אשר להבחנה בין זנבו של בעל החיים עקרב ובין שמו של הצמח - זו יכולה להיסמך על ההקשר. כשמדברים על 'צוואר בקבוק', ההקשר קובע אם הכוונה לחלק של בקבוק או לשימוש המטפורי.

ז' בן-חיים: השם הפרטי מזמן שורה של בעיות לשוניות סבוכות. הלוא כל שם פרטי הוא מיודע מבחינה דקדוקית, ובכל זאת חלק מן השמות מכילים ה"א הידיעה: בספר הטלפונים אפשר למצוא מישהו ששמו 'כהן' ומישהו אחר ששמו 'הכהן'. יש בעיה בצורת הריבוי של שם פרטי. בגמרא יש "שני יוסף בן שמעון", וכבר במאה העשירית התווכחו על צורת הרבים 'יעקובים'.

שמות הצמחים הם שמות פרטיים, ומוטב שלא להתערב בהם, ולהימנע ככל האפשר מיידוע הפרט או מריבוי. אני מציע להשאיר את המצב בתחום הזה כמות שהיה עד היום.

כנגד זה מן הראוי להעלות לדיון את שאר השאלות הקשורות בה"א הידיעה ובהגייתה. מהו התקן שאנו רוצים שיילמד בתחום זה בבתי הספר?

ג' גולדנברג: השאלה היא סבוכה, ובכל זאת צריך גמישות בכיוון אחד: גם אם השם נקבע מיודע, אפשר להשמיטו כשמוסיפים לו שם תואר. אפשר לומר חבר הכנסת, ומותר לומר גם חבר כנסת אחד, ולהשמיט את היידוע.

יש נטייה לרבות שמות שאין להם ריבוי, כגון דֶּלֶק דְּלָקִים, רֶכֶב רֶכָבִים, נֶשֶׁק נֶשְׁקִים, לְחֵם לְחָמִים. אף על פי שיכולנו להסתדר שנים רבות בלי צורות הרבים האלה, אינני רואה שניתן לשלול את הצורות האלה, שהן עובדות בלשון.

מלכתחילה מוטב שהשמות ייקבעו לא מיודעים. בשמות חדשים, אם הדבר אפשרי, הייתי מוותר על היידוע ברצון. אולם דומני שיש כבר שמות רבים שנקבעו ביידוע. בלשון ערוכה יוסיפו בדרך כלל מילה פורמלית שנועדה רק למלא את המשבצת של יחידת הספירה.

הקושי הוא בשמות שיש להם תארים. צירוף כגון 'כף-העוף מנוצה' נשמע מוזר, ורצוי להשמיט בו את היידוע.

א' חזן: שמות רבים של צמחים שאני מכיר הם מיודעים לפי מנהג הלשון: ציפורני-החתול, מקורה-חסידה, אוזן-הדוב, לוע-הארי ועוד. שוב לא ניתן להשמיט מהם את היידוע.

ד' טנא: יש נטייה כללית בציבור להשמיט את ה"א הידיעה גם במקום שהיא נדרשת, כגון בצירופים "פיקוד צפון" "חיל אוויר" "צבא הגנה לישראל". אני מסכים לתביעתו של הא' בן-חיים להעלות את שאלת ה"א הידיעה לדיון בהקשר הרחב. בינתיים אני תומך בהחלטה שהשאלה שלפנינו היא שאלה סגנונית, הנתונה להכרעת הוועדה בכל מקרה ומקרה.

א' מגד: עלינו להחליט שלא להחליט. יש לתת חופש גמור לציבור ולאנשי הוועדה, ולסמוך על השכל הישר שלהם.

י' רצהבי: שתי הצורות - המיודעת והלא-מיודעת - שקולות. במקום שבעלי המקצוע דורשים יידוע - אי אפשר לכפות עליהם שלא ליידע. אשר לשאלת הריבוי, זו ניתנת להכרעה על פי המקרא. אפשר לרבות את הסומך, כמו "מעלה עקרבים" שבמקרא, ולומר 'זַנְב־עַקְרָבִים' אם הם שניים ו'זַנְב־עַקְרָבִים' אם הם רבים. גם בשירת ספרד יש ריבוי של שמות פרטיים.

מ' ברא-אשר: בזאת תם הדיון ואנו ניגשים להצבעה. נכריע בין שתי ההצעות של ועדת הדקדוק: השמות כדוגמת 'זנב-העקרב' יהיו בלי יידוע או היידוע הוא עניין סגנוני וההחלטה נתונה לוועדה המקצועית.

הצבעה

בעד ההצעה שלא ליידע - אין איש
 בעד ההצעה שהיידוע הוא עניין סגנוני - רוב גדול.

הוחלט: שאלת היידוע של שמות צמחים כדוגמת 'זנב-העקרב' היא שאלה סגנונית, ולכן ההחלטה בה נתונה לוועדה המקצועית.

מ' ברא-אשר: בעקבות ההחלטה עומדת עתה השאלה השנייה: מה דין היידוע של שם הלואי אם שם הסוג הוא מיודע. לדוגמה: אם הסוג הוא 'כף-העוף' האם יש לומר 'כף-העוף המנוצה', או להשמיט את היידוע ולומר 'כף-העוף מנוצה', כהצעת הא' גולדנברג. לאור הדברים שנאמרו בדיון נראה לי שמוטב להשאיר גם את השאלה הזאת להכרעת השכל הישר, ולא לקבוע בה מסמרות.